

μέσω της ιδιαίτερης σχέσης που αναπτύσσουν κόμματα και κομματικά συστήματα απέναντι στο κράτος και την κοινωνία. Αυτή τη σχέση θα προσπαθήσω να αναλύσω στο καταληκτικό μέρος του κειμένου που ακολουθεί.

V. Πολιτικά κόμματα στη συγκυρία: Κόμματα του κράτους

Οι τάσεις που διαμορφώθηκαν ήδη στη δεκαετία του 1960 με την εμφάνιση του πολυσυλλεκτικού κόμματος, όπως είδαμε πιο πάνω, ανέδειξαν δύο νέα χαρακτηριστικά της σχέσης του κόμματος με το κράτος και την κοινωνία. Τα χαρακτηριστικά αυτά έμελλε να εμπεδωθούν και να αποτελέσουν τις σημερινές, πάγιες τάσεις –παρά τις διαφοροποιήσεις τους σε ένταση και έκταση– αυτής της σχέσης:

Πρώτον, το είδος της διαμεσολάβησης που φαίνεται να παγιώθηκε στη πανσυλλεκτική φάση του κομματικού φαινομένου, εξασφάλισε κυρίως, αλλά όχι αποκλειστικά, για τα κυβερνητικά κόμματα, μια σχετική (αλλά διακριτή) αυτονομία απέναντι στους δύο πόλους της διαμεσολάβησης: τόσο δηλαδή απέναντι στην κοινωνία και συγκεκριμένα απέναντι στην κατ' εξοχήν κοινωνική τους βάση όσο και απέναντι στο κράτος και τα άμεσα διοικητικά προτάγματα. Η αυτονομία αυτή των κομμάτων, από τις θεμελιώδεις παραμέτρους της συγκρότησης και δυναμικής τους, τα οδηγεί στην ανάπτυξη και νομιμοποίηση δικών τους συμφερόντων και ιδιοτελειών (λ.χ. χρήση των δημοσίων αξιωμάτων των στελεχών προς ίδιο όφελος και κυρίως δημόσια οικονομική υποστήριξη στο κόμμα).

Δεύτερον, η ικανότητα των κομμάτων να πραγματοποιούν με επιτυχία αυτή τη μεσιτική σχέση στηρίζεται τόσο στην ικανότητά τους να την επιβάλλουν στο εκλογικό σώμα όσο, και κυρίως, στο γεγονός ότι καταφέρνουν να αναδειχθούν σε διαχειριστές της κυβερνητικής εξουσίας και του κράτους. Αλλά αφού τα κόμματα μπορούν πλέον να (δια)χειρίζονται το κράτος για λογαριασμό της κοινωνίας, τότε μπορεί και να το κατευθύνουν προς την ευόδωση των δικών τους συμφερόντων. Των συμφερόντων

αναφορές της σε εκείνες που πήγαιναν από την ευρωπαϊκή εμπειρία από εκείνη του εμπνέονταν από το αμερικάνικο κομματικό σύστημα, σήμερα, μετά την προσέγγιση των ηγεσιών αλλά και την ομοιότητα των κομματικών πρακτικών στις δύο ηπείρους, η διάκριση τείνει να εκλείψει.

εκείνων δηλαδή, που έχουν να κάνουν με την εξασφάλιση των όρων της δικής τους αναπαραγωγής.

Οι δύο αυτές συνέπειες του πολυσυλλεκτισμού των κομμάτων αποτέλεσαν αποφασιστικά βήματα για την τελική εγκατάσταση των κομμάτων στην καρδιά του κράτους. Ενός κράτους το οποίο όχι μόνο φαίνεται να βρίσκεται στο μήκος κύματος των πολιτικών χαρακτηριστικών και απαιτήσεων της «παγκοσμιοποίησης» αλλά εξαρτά πλέον την αναπαραγωγή του από το βαθμό εναρμόνισης και συμμετοχής του στη δυναμική της παγκόσμιας ολοκλήρωσης. Κόμματα και κομματικά συστήματα φαίνεται ότι έχουν προσαρμοστεί στη δυναμική αυτή του κράτους σε τέτοιο βαθμό που θα λέγαμε ότι αν ο 19ος ήταν ο αιώνας της συγκρότησης των κομμάτων στελεχών και το πρώτο μισό του 20ού αιώνα ήταν η περίοδος της επικράτησης του κόμματος μαζών, ενώ ήδη από τη δεκαετία του 1950 τα κομματικά συστήματα των λεγομένων αναπτυγμένων χωρών μετεξελίσσονται σε πολυσυλλεκτικά, ο 21ος αιώνας θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως ο αιώνας του κόμματος του παγκοσμιοποιημένου κράτους.

Ήδη από τα μέσα της περασμένης δεκαετίας, αν και δεν είχε συσχετιστεί με τις πολιτικές συνέπειες της «παγκοσμιοποίησης», είχε επισημανθεί η εμφάνιση αυτού του νέου τύπου κόμματος, το οποίο έχοντας εγκατασταθεί στην καρδιά του κράτους υιοθετεί πρακτικές ολιγοπωλίου ή/και καρτέλ.²¹ Πέρα λοιπόν από τις πιέσεις που δέχεται ο θεσμός από τις διαδικασίες ολοκλήρωσης σε πλανητική κλίμακα, η σταδιακή αποξένωση των πολιτών από τις κομματικές και εκλογικές δραστηριότητες σε συνδυασμό με τη διοχέτευση της διαθέσιμης πολιτικής ενέργειας στις δράσεις άλλων, εκτός κομματικού συστήματος, φορέων πολιτικής έκφρασης (λ.χ. κινήματα, συνδικάτα, επιτροπές) αποτέλεσαν αίτιο και αιτιατό της «αποκλειστικής» στροφής του κόμματος προς το κράτος. Η πολιτική επιβίωση των κομμάτων, η πηγή της δύναμής τους δεν είναι πλέον το αποτέλεσμα της σχέσης τους με την κοινωνία και τα κοινωνικά συμφέροντα που εκπροσωπούν αλλά πηγάζει και είναι ευθέως ανάλογη της κυβερνητικής

21. Ο όρος «κόμμα καρτέλ» (Cartel Party) είναι αρκετά πρόσφατος και ανήκει στους Katz και Mair στους οποίους θα πρέπει να αποδοθούν πολλές από τις σκέψεις που αφορούν στη νέα φάση των κομμάτων που περιγράφω. Βλ. R.-S. Katz/P. Mair, Changing Models of Party Organization and Party Democracy: The Emergence of the Cartel Party, Party Politics vol. 1, No. 1/January 1995, σ. 5-28.

τους ικανότητας και του ρόλου που παίζουν στις νομοθετικές και εκτελεστικές λειτουργίες. Οι κρατικοί και όχι οι κοινωνικοί «πόροι» πλέον εξασφαλίζουν την πολιτική τους προοπτική και αναπαραγωγή. Με άλλα λόγια κρατικοί πόροι, είτε με τη μορφή των κρατικών επιχορηγήσεων είτε με τη μορφή της πρόσβασης των στελεχών του κόμματος στις κρατικές θέσεις και της εξ αυτών απορρέουσας δύναμης είτε, τέλος, με τη μορφή πρόσβασης στα ηλεκτρονικά κυρίως ΜΜΕ που σε αντίθεση με τον τύπο υπόκεινται –παρά την περί του αντιθέτου ρητορεία– στον κρατικό έλεγχο, υποκαθιστούν κατ' ουσίαν τις κοινωνικές πηγές δύναμης του κόμματος και το καθιστούν «κρατικό» ή ίσως καλύτερα «κρατικοδίαιτο».

Τα «νέα» αυτά κόμματα διατηρούν πολλά από τα χαρακτηριστικά τόσο των κομμάτων μαζών όσο και πανσυλλεκτικών κομμάτων. Με άλλα λόγια διατηρούν την βασική ιεραρχική οργανωτική δομή και την εξ αυτής προκύπτουσα γραφειοκρατία των κομμάτων μαζών, καθώς επίσης και τη μείωση των ιδεολογικών αναφορών, την ασάφεια των κοινωνικών δεσμεύσεων, την ανάδειξη εξωγενών ηγεσιών με την παράλληλη υποβάθμιση του ρόλου των μελών που διέκρινε τα πανσυλλεκτικά κόμματα. Ωστόσο, αναπτύσσουν περαιτέρω πρακτικές και χαρακτηριστικά που τα διαφοροποιούν από αυτά. Τα χαρακτηριστικά αυτά δεν μπορούν να αγνοηθούν, αν ενδιαφέρει η ανάλυση της συγκυρίας του κομματικού φαινομένου και της ελλειμματικής συμβολής του στη σύγχρονη δημοκρατία και στις προκλήσεις που αυτή αντιμετωπίζει. Επιγραμματικά λοιπόν τα χαρακτηριστικά αυτά είναι:

Πρώτο, η πολιτική πρακτική του νέου αυτού τύπου κόμματος στηρίζεται σχεδόν αποκλειστικά σε εκλογικές κινητοποιήσεις που διευθύνονται από την κεντρική διοίκηση του κόμματος και διακρίνονται από απόλυτο επαγγελματισμό. Συνεπώς, οι πρωτοβουλίες που αναλαμβάνει δεν μπορεί παρά να είναι εντάσεως κεφαλαίου. Ο πολιτικός και στρατηγικός σχεδιασμός, ο οποίος για τις προηγούμενες φάσεις του κομματικού φαινομένου ήταν το αποτέλεσμα διαβουλεύσεων των ηγετικών στελεχών, καθίσταται σταδιακά αντικείμενο επιτελείων των τεχνοκρατών των διαφημιστικών εταιρειών. Η αποτελεσματικότητα των επικοινωνιακών τους στόχων στηρίζονταν σε μέσα που, εξ ορισμού, είναι πολυδάπανα και δύσκολα ελέγχονται από τα μέλη του κόμματος. Έτσι, τα τελευταία καθίσταται πλέον περιττά ακόμη και σε προεκλογικές περιόδους.

Δεύτερο, ο τύπος αυτός του κόμματος προάγει μια εντελώς ατομικι-

στική αντίληψη για τα μέλη του. Η διάκριση μέλους και μη, ξεθωριάζει, καθώς συχνά μη μέλη καλούνται *ad hoc* να συμμετάσχουν στις κομματικές δραστηριότητες και αποφάσεις. Κατά συνέπεια, εισάγονται έμπρακτα διάφοροι και αντικρουόμενοι ορισμοί των μελών, που φυσικά υποβαθμίζουν κάθε έννοια μέλους και ουσιαστικά ακυρώνουν ακόμη και τη δύναμη θεσμική συμβολή τους στη χάραξη της κομματικής στρατηγικής. Στην τελευταία συμμετέχουν άτομα που ακόμη και αν αποτελούν «προσωπικότητες» στον τομέα της επαγγελματικής τους δραστηριότητας δεν έχουν καμιά σχέση με τις συλλογικές διαδικασίες και την κουλτούρα του κόμματος. Αυτή η πρακτική φαίνεται να εναρμονίζεται με το είδος της γραφειοκρατίας και της τεχνοκρατικής λογικής που αναπτύσσει το σύγχρονο κράτος και που γενικά χαρακτηρίζει το δημόσιο χώρο. Η πολιτική μελών λοιπόν, που εμφανίζεται ως διακριτή τάση στα σύγχρονα κόμματα, συμβάλει με τον τρόπο της στην περαιτέρω τεχνοκρατικοποίησή τους, στην ακόμη μεγαλύτερη απομάκρυνσή τους από την κοινωνία και, τελικά, στον αποκλειστικό προσανατολισμό τους στη διαχείριση του κράτους.

Τρίτο, η ατομικιστική πρακτική των νέων κομμάτων ως προς τα μέλη τους συμβάλλει αλλά ταυτόχρονα αποτελεί και το αποτέλεσμα της μεγάλης αυτονομίας που απολαμβάνει η ηγεσία. Η εξέλιξη αυτή δεν σημαίνει με κανένα τρόπο ότι καταργείται η περιφερειακή κομματική δομή. Αντίθετα, προάγεται η αυτονομία των περιφερειακών οργανώσεων του κόμματος σε τέτοιο βαθμό που να εξασφαλίζει πάντα την αυτονομία και την ευελιξία της κεντρικής εξουσίας. Έτσι η τοπική αυτονομία, που χαρακτηρίζει τη περιφερειακή δομή των «νέων» αυτών κομμάτων, όχι μόνο δεν ανατρέπει ή ακόμη δεν αμφισβητεί το συγκεντρωτισμό και την ανεξέλεγκτη αυτονομία της κεντρικής ηγεσίας αλλά μάλλον την ενδυναμώνει. Γι' αυτό ακριβώς, όχι σπάνια, φαίνεται ότι η κεντρική ηγεσία των κομμάτων αυτών προάγει ενεργά την αυτονομία της περιφέρειας.

Τέλος, τέταρτο, και ίσως σημαντικότερο χαρακτηριστικό της νέας αυτής φάσης του κομματικού φαινομένου αποτελεί η αλλαγή στους πολιτικούς του στόχους. Οι στόχοι των κομμάτων δεν περιορίζονται πλέον στην πολιτική ικανότητα της ηγεσίας για να διευρύνουν την κοινωνική τους στήριξη με απώτερη επιδίωξη το σχηματισμό κυβέρνησης και την υλοποίηση του προγράμματός τους (πανσυλλεκτικό κόμμα). Η κατάκτηση της εξουσίας, η διαχείριση της κυβέρνησης δεν αποτελούν με άλλα λόγια στόχους εξωγενείς και εν γένει ανιδιοτελείς, δηλαδή εξυπηρέτησης των

συμφερόντων και των αιτημάτων του εκλογικού σώματος, αλλά στόχους ιδιοτελείς και εσωκομματικής λογικής. Με δεδομένη μάλιστα την ουσιαστική περιθωριοποίηση των μελών των κομμάτων, την απομάκρυνση τους από την κοινωνία –γεγονός που επίσης μπορεί να θεωρηθεί ταυτόχρονα αίτιο και αποτέλεσμα της ογκούμενης αντι-πολιτικής, αντι-κομματικής στάσης– η εγγύτητα με το κράτος, και συγκεκριμένα η κυβερνητική διαχείριση, αναδεικνύεται σε στόχο ζωτικής σημασίας για την επιβίωση και αναπαραγωγή τους. Έτσι τα κόμματα γίνονται ουσιαστικά «κρατικοδίαιτα». Και επειδή αυτή η τάση χαρακτηρίζει ουσιαστικά όλα τα εν δυνάμει κυβερνητικά κόμματα δεν θα ήταν υπερβολή να δεχθούμε την άποψη ότι τα κόμματα αυτά αναπτύσσουν νοοτροπία και πρακτική «καρτέλ».²²

Πράγματι, η καθολικότητα των παραπάνω διαπιστώσεων, οι οποίες σημειώνονται στο συνεχώς παγκοσμιοποιούμενο περιβάλλον, έχει οδηγήσει στο συμπέρασμα πως αυτές δεν αφορούν μόνο τα κόμματα στην κυβέρνηση ούτε μόνον τα λεγόμενα κυβερνητικά κόμματα αλλά ακόμη και εκείνα που βρίσκονται στο περιθώριο της κρατικής εξουσίας. Τα τελευταία μάλιστα συμπράττουν στην παραπάνω πολιτική πρακτική, αφού αυτή φαίνεται να τους εξασφαλίζει τους βασικούς πόρους (οικονομικούς, ιδεολογικούς, πολιτικούς) της πολιτικής τους επιβίωσης. Με δεδομένη την ευρύτατη κοινωνική συναίνεση που χαρακτηρίζει τις δημοκρατίες των λεγομένων αναπτυσσόμενων κοινωνιών και που στηρίζεται στην ηγεμόνευση του αγοραίου λόγου, ο οποίος μάλιστα εμπνέει και αναπαράγεται στις διαδικασίες της παγκοσμιοποίησης, δεν θα ήταν υπερβολικό να συμπεράνουμε ότι τα κομματικά συστήματα που συγκροτούνται από το νέο αυτό είδος κόμματος συμβάλλουν αποφασιστικά στη διαχείριση και εν τέλει στη μείωση του πολιτικού ανταγωνισμού. Στο σημείο αυτό θα πρέπει να πούμε ότι παρά την καθολικότητα του φαινομένου οι τάσεις του «κρατικού κόμματος» ευκολότερα εμφανίζονται στις χώρες με παράδοση διακομματικών συνεργασιών και κρατικών επιχορηγήσεων προς τα πολιτικά κόμματα παρά σε χώρες με παράδοση πολιτικών πολώσεων ή με περιορισμένη κρατική ενίσχυση των κομμάτων.

Οι παραπάνω παρατηρήσεις για την εν εξελίξει νέα φάση των κομμάτων εξηγούν το παράδοξο, που αναφέρθηκε πιο πάνω, την επιβίωση δηλαδή των πολιτικών κομμάτων παρά την κρίση που διέρχονται. Μπορεί τα

22. Ibidem.

κόμματα
αμφισβη
μωθεί α
ικανότη
από όπο
της συν
τα προσ
γκες. Σε
χαρακτι
ωμάτων
κών κομ
λήψη κ
των είν
όχι ως τ

Δε

σμιοπο
βάλλει
στημάτ
της πρό
αυτή τα
τυπική
προβλί
κρατία
περιεχ
για αν
νικότερ
δημοκρ
τών νο
μενού
τα συγ
εκλογι
πολιτι

2.
Europe
2.

κόμματα να περνούν σοβαρή κρίση και να αντιμετωπίζουν σοβαρότατη αμφισβήτηση ως θεσμοί κοινωνικής εκπροσώπησης, έχουν όμως ενδυναμωθεί ως θεσμοί διαχείρισης της κρατικής εξουσίας. Από αυτή τους την ικανότητα απορρέει, λοιπόν, η παράδοξη αντοχή τους αλλά και ο τόπος από όπου, προφανώς, αντλούν πόρους. Υπ' αυτή την έννοια το παράδοξο της συνεχιζόμενης δύναμης των κομμάτων εξαφανίζεται αρκεί κανείς να τα προσεγγίζει λαμβάνοντας υπόψη τις κρατικές και τις πολιτειακές ανάγκες. Σε τελευταία ανάλυση η δημοκρατία –η κομματική δημοκρατία που χαρακτήριζε ολόκληρο τον 20ο αιώνα– δεν ορίστηκε στη βάση των δικαιωμάτων των πολιτών αλλά είχε ως προϋπόθεση την ύπαρξη ανταγωνιστικών κομμάτων που μέσω της διαδικασίας των εκλογών συμβάλλουν στην λήψη και νομιμοποίηση πολιτικών αποφάσεων. Έτσι η κρίση των κομμάτων είναι απλώς η κρίση τους ως φορέων κοινωνικής εκπροσώπησης και όχι ως προνομιούχων θεσμών διαχείρισης του κράτους.²³

Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι η επικράτηση του κόμματος του παγκοσμιοποιημένου κράτους, αν και δεν αποτελεί παγιωμένη κατάσταση, προβάλει με σαφήνεια ως η κυρίαρχη τάση των σημερινών κομματικών συστημάτων. Μάλιστα, όχι σπάνια, φαίνεται να αποτελεί και τον ιδεότυπο της προβληματικής για το μέλλον του κομματικού φαινομένου. Η εξέλιξη αυτή του κομματικού φαινομένου, ακόμη και αν κανείς στηριχθεί σε μια τυπική, διαδικαστική αντίληψη για τη δημοκρατία, δημιουργεί σοβαρά προβλήματα για την αποτελεσματική λειτουργία της κομματικής δημοκρατίας²⁴ αλλά και γενικότερα για την ποιότητα του δημοκρατικού της περιεχομένου. Και τούτο γιατί αναπόφευκτα α) περιορίζει τις πιθανότητες για ανανέωση του κομματικού συστήματος και της πολιτικής σκηνής γενικότερα, γεγονός που αλλοιώνει ακόμη και το διαδικαστικό ορισμό της δημοκρατίας, αφού η τελευταία σημαίνει πλέον τη δυνατότητα των πολιτών να επιλέγουν την πολιτική τους εκπροσώπηση μέσα από ένα κλειστό μενού πολιτικών κομμάτων, β) με δεδομένο ότι τα κομματικά προγράμματα συγκλίνουν και οι εκλογές έχουν ως αντικείμενο ιδιοτελείς στόχους, τα εκλογικά αποτελέσματα επηρεάζουν όλο και λιγότερο την κυβερνητική πολιτική, γεγονός που οδηγεί στην περαιτέρω αποτυχία των κομμάτων να

23. Βλ. P. Mair, *Political Parties, Popular Legitimacy and Public Privilege*, *West European Politics* vol. 18, No. 3/July 1995, σ. 40-57.

24. *Ibidem*, σ. 41.

επηρεάσουν κυβερνητικές αποφάσεις, γ) ακυρώνει τη δυνατότητα της δημοκρατίας να συνιστά την (εκλογική) διαδικασία, όπου η κοινωνία επιβάλλει όρια και ελέγχει το κράτος, ενώ ταυτόχρονα την υποβαθμίζει σε μια υπηρεσία που το κράτος απλώς προσφέρει στην κοινωνία. Και τούτο γιατί το κράτος γίνεται ο σημαντικότερος παράγοντας των όρων ύπαρξής τους και τέλος, δ) μετατρέπει τα κόμματα από ενώσεις από και για τους πολίτες σε συνεταιρισμούς επαγγελματιών των οποίων η ηγεσία στοχεύει στη μεταφορά των ανησυχιών των πολιτών και όχι στη συμμετοχή τους. Και τούτο διότι οι οργανωτικές εξελίξεις που χαρακτηρίζουν το νέο αυτό τύπο κόμματος και ιδιαίτερα η επικράτηση κομματικών ελίτ συντίθενται από επαγγελματίες που ακολουθούν μακρόχρονη καριέρα στην πολιτική.

Συμπερασματικά, η περαιτέρω απομάκρυνση των σημερινών πολιτικών κομμάτων από την κοινωνία με παράλληλη προσέγγιση και ένταξη τους στη λογική και τις ανάγκες της «διακυβέρνησης» δεν οδηγεί ούτε σε πτώση ούτε, πολύ περισσότερο, σε εξαφάνισή τους. Αντίθετα, φαίνεται ότι οδηγεί ουσιαστικά στη μετάλλαξή τους σε έναν άλλο θεσμό. Έναν θεσμό που, ενώ διατηρεί το περίβλημά του, χάνει τα ουσιαστικά του χαρακτηριστικά. Τα κόμματα μεταλλάσσονται σε μη κόμματα, δηλαδή σε θεσμούς, δηλαδή που χάνουν ή ακυρώνουν τη δυνατότητά τους να αρθρώσουν, να εκφράζουν και να οργανώνουν κοινωνικές συγκρούσεις και διαιρετικές τομές. Στο βαθμό που επικρατεί αυτή η τάση στα πολιτικά κόμματα, αυτά πλέον δεν φαίνεται να μπορούν να περιγράφουν, να ορίζουν, να διαπραγματεύονται, να επαναπροσδιορίζουν και, εν τέλει, να επεκτείνουν τα όρια της δημοκρατίας, όπως έχουν κάνει σε όλες τις προηγούμενες φάσεις της εξέλιξής τους.

Παρ' όλο που η ως άνω ανάλυση, χωρίς αμφιβολία, περιγράφει την τάση που παρουσιάζει το κομματικό φαινόμενο σήμερα, όταν αυτή παρουσιάζεται με τρόπο στατικό και, εν τέλει, απόλυτο και δογματικό δεν μπορεί να γίνει αποδεκτή ως παγιωμένη κατάσταση. Επιπλέον, ο μάλλον στατικός τρόπος που πρωτοπαρουσιάστηκε ο τύπος αυτός του νέου κόμματος (κόμμα καρτέλ) έχει δικαίως εγείρει σοβαρές επιφυλάξεις και κριτικές.²⁵ Οι κριτικές αυτές επισημαίνουν κάποιες πραγματολογικές ελλείψεις και μεθοδολογικές

25. Βλ. *R. Koole, Cadre, Catch-all or Cartel? A Comment on the Notion of the Cartel Party, Party Politics vol. 2, No. 4/October 1996, σ. 507-523*, καθώς επίσης και *R. S. Katz/P. Mair, Cadre, Catch-all or Cartel? A rejoindre, ό.π., σ. 525-534*.

προβλήματα. Πέρα όμως από αυτά, είναι φανερό πλέον, όπως είδαμε και πιο πάνω, ότι για την κατανόηση της δυναμικής των πολιτικών κομμάτων η εξέταση της σχέσης του με το κράτος παραμένει ζωτικής σημασίας. Αν λοιπόν κανείς προσπαθήσει να αναγνώσει την υπάρχουσα κατάσταση από αυτή την οπτική θα μπορούσε να παρατηρήσει τα εξής:

Πρώτον, το περί ου ο λόγος κρατικό κόμμα καταφέρνει μέχρι ένα ορισμένο και μόνο σημείο να ελέγξει τον πολιτικό ανταγωνισμό. Δεν μπορεί να «επιτύχει» κάτι τέτοιο σε απόλυτο βαθμό και τούτο διότι, αφενός το πολιτικό κόμμα είναι σύμφυτο φαινόμενο με τον πολιτικό ανταγωνισμό και κάθε μείωση του τελευταίου θέτει σε αμφισβήτηση το μέλλον των κομμάτων και, αφετέρου, διότι το παραπάνω πρότυπο κόμματος δεν μπορεί παρά να δεχθεί την έμπρακτη αμφισβήτηση είτε από νέους πολιτικούς οργανισμούς, οι οποίοι διεκδικούν τμήμα του πεδίου πολιτικής δράσης που παραμένει ακάλυπτο από αυτά τα κόμματα (λ.χ. νέα κοινωνικά κινήματα) είτε από παλιές οργανώσεις οι οποίες ξεπερνώντας την πολιτική τους αναποτελεσματικότητα, προϊόν των πρόσφατων «νεοκορπορατικών» δομών (λ.χ. εργατικά συνδικάτα), επαναδραστηριοποιούνται πολιτικά σε πεδία που κατά παράδοση ανήκουν στα πολιτικά κόμματα.

Δεύτερον, στο βαθμό που τα νέα αυτά κόμματα περιορίζουν τον ανταγωνισμό, τότε ουσιαστικά εμποδίζουν την εκλογική διαδικασία από το να συνεισφέρει την απαραίτητη ανάδραση ή καλύτερα τον πολιτικό αναστοχασμό και συναίνεση για τη λειτουργία του πολιτεύματος. Στο γεγονός αυτό βρίσκεται η εξήγηση του φαινομένου των αντικομματικών στάσεων, οι οποίες συχνότατα εκδηλώνονται με την εμφάνιση νέων «αντικομματικών» κομμάτων και κοιμματικών σχηματισμών.²⁶ Κατά συνέπεια, η χωρίς αμφιβολία έντονη αντικομματική στάση, που δεν είναι μόνον ελληνικό φαινόμενο, δεν αποτελεί πρόκληση για την αφηρημένη ιδέα του κόμματος αλλά πρόκληση και ίσως ανατρεπτική του νέου αυτού τύπου κόμματος που σκιαγραφήθηκε πιο πάνω.

26. Πολλαπλασιάζονται τα παραδείγματα αυτών των κομμάτων (λ.χ. Front Nationale στη Γαλλία, Reform Party στον Καναδά, Κόμμα Ελευθερίας στην Αυστρία, οι Φιλελεύθεροι Δημοκράτες στη Μ. Βρετανία, το κόμμα του Ross Perot κ.ά.). Για μια ενδιαφέρουσα προσέγγιση του παραδόξου αυτού βλ. C. Mudde, The Paradox of the Anti-Party Party, Party Politics vol. 2, No. 2/April 1996, σ. 265-276.